

Llengua i Ús

Revista Tècnica de Política Lingüística

53

2n
SEMESTRE
2013

ISSN: 2013-052X

Ressenya

4.1

La dèria del català. La vitalitat d'una llengua que desmenteix el seu destí.
Barcelona: RBA, 2013.
ISBN: 978-84-8264-606-0

La dèria del català

O la capacitat d'atracció d'una llengua que alguns donen per morta

ORTEGA, Rudolf

Albert Fabà

Consorci per a la Normalització Lingüística

El català *Llengua*
per a tothom

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

«Hi ha un fenomen que ens té sorpresos. Sorpresos i admirats. Fent un cop d'ull a la història de la llengua catalana, crida l'atenció que, amb tot el que ha passat sobretot en els últims tres-cents anys, encara es pugui parlar català.» Així comença aquest petit llibre de Rudolf Ortega que alguns blasmaran perquè no s'adiu amb una visió catastrofista de la nostra història lingüística. Però si mirem la situació del català en el seu context (una llengua amb una demografia mitjana; sense un estat al darrere, ans al contrari, trossejada entre diversos estats i comunitats autònomes; amb una immigració monumental als diversos territoris on es parla, tret de la Franja d'Aragó...), allò que el conseller de Cultura Ferran Mascarell¹ qualifica com una història d'èxit és una veritat com un temple. Un petit miracle, enmig d'un bon grapat de processos de substitució lingüística.²

Per seguir-ne el fil conductor, l'autor del llibre ha escrit onze capítols que, en realitat, són una espècie de síntesi de la història lingüística del Principat de Catalunya, des del segle XVIII fins avui, tot i que els cinc darrers se centren en alguns aspectes concrets, més específics de la situació actual. D'aquests últims capítols, n'extraurem un parell d'aspectes que analitzarem més detingudament.

D'entrada, l'autor ens recorda, en les capítols primer i segon, que els catalans no han estat sempre bilingües. Ans al contrari, la majoria de persones que vivien al Principat de Catalunya van veure passar el segle XVIII, el XIX i, fins i tot, bona part del XX sense un coneixement gaire ampli de

la llengua de l'Estat, el castellà. De fet, no fou fins al període franquista que es produí la bilingüització de la gran majoria de catalanoparlants, arran de la implantació massiva de l'ensenyament primari (en castellà, és clar), l'aparició dels grans mitjans de comunicació de massa (i molt especialment la televisió), que foren també en castellà, i el desvetllament d'un gran corrent immigratori de *nous catalans* de llengua castellana, que no coneixien el català.

Fins en aquest moment, certament, bona part de les elits sí que s'havien castellanitzat, sabien parlar i escriure el castellà i, durant molt de temps, consideraren aquesta llengua (el castellà) com la llengua pròpia de «la república de las letras», com deia Antoni de Capmany l'any 1779. És l'època de la diglòssia, quan aquestes elits parlaven català a la seva vida quotidiana, però s'escriuien les cartes en castellà i la vida pública, la més formal, es feia en aquesta llengua.

Durant els primers moments de la Reinaxença, tal com es remarca en el capítol tercer, es produeix un canvi, tot i que no deixa de ser un fenomen molt superficial, com han indicat diversos autors, com ara Joan-Lluís Marfany. Els Jocs Florals no trencaven radicalment amb la lògica diglòssica, atès que l'ús del català s'emmarcava en un context força folklòric, mentre que la resta d'usos lingüístics de caràcter formal se seguïen fent en castellà. La situació fa un tomb quan una part d'aquestes elits deixen de re-fiar-se de l'Estat espanyol i afavoreixen el desenvolupament d'un ampli moviment regeneracionista que situa la llengua catalana en el seu centre neuràlgic. Es tracta del catalanisme, un moviment que recull i sintetitza corrents de pensament (i acció) que fins aleshores havien estat, fins i tot, enfrontats. En són bon testimoni figures com el bisbe Torras i Bages (proper al catalanisme d'arrels cris-

1. MASCARELL, F. Conferència a Primera Plana, desembre del 2011.

2. Si acceptem que la substitució lingüística és la pèrdua intergeneracional d'una llengua, que els progenitors la deixen de parlar als seus fills, és cert que hi ha territoris de parla catalana on hi ha hagut i hi ha processos de substitució lingüística (Catalunya del Nord, l'Alguer, Alacant, les principals ciutats del País Valencià...), però globalment guanyem parlants, des d'un punt de vista intergeneracional, com bé ha assenyalat Joaquim Torres.

tianes i socialment conservadores, que beu en bona part de la tradició carlina); Valentí Almirall, un home d'esquerreres, proper al republicanisme, i la figura crucial d'Enric Prat de la Riba.

Tot plegat, aquest corrent desemboca en la necessitat de *normalitzar* la llengua, de crear una normativa moderna i apta per a les diverses funcions d'una societat cada cop més complexa, com era la Catalunya del primer terç del segle xx (capítol 4). Afortunadament, hom comptava amb una personalitat feta a mida per ben resoldre aquesta necessitat: Pompeu Fabra. Fou l'època del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'any 1906, i de la fundació de l'IEC. A la dècada dels anys vint fou també, però, quan es produí la primera immigració important de no-catalanoparlants, relacionada amb les obres de l'Exposició Universal de Montjuïc de l'any 1929, que popularment es va conèixer com la dels *murcianos*. Segons l'autor del llibre fou una immigració que, a poc a poc, es va anar integrant, tant al país com a la llengua del país. Probablement el fenomen d'integració lingüística no fou tan generalitzat com apunta l'autor del llibre...

I arribem ja a l'època del franquisme (capítol 5), a la qual abans l'autor del llibre es refereix amb el títol de «Bilingüisme consumat». És certament el moment més difícil per a la llengua catalana i els seus parlants. Però, a poc a poc, s'hi van obrint escletxes... I la llengua catalana s'associa cada cop més a la lluita per la millora de les condicions de vida, molt especialment de les persones que, sense conèixer la llengua del país, s'amuntegaven a ciutats atapeïdes i malgirbades com Santa Coloma de Gramenet, Cornellà, l'Hospitalet. El català s'associa també a la lluita per la llibertat. Hi ajuda molt l'aliança entre el principal partit antifrancista d'esquerreres, el PSUC, i les forces catalanistes de centre, centredreta o centreesque-

rra que s'aglutinen al voltant de la figura carismàtica de Jordi Pujol. La cèlebre frase «és català qui viu i treballa a Catalunya», reivindicada per aquests dos corrents polítics, n'és la millor expressió.

Probablement aquesta conjuminació d'interessos, de corrents socials prou diferents, fou el que facilità la integració silenciosa d'una part important dels immigrants en aquestes dècades cap al català (capítol 6 i p. 168 i s). Una integració que s'ha dut a terme sense cap mena de dubte, tal com han assenyalat diversos sociolingüistes en encunyar el concepte d'*atracció del català*, i que es pot concretar de dues maneres diferents: de forma *intra-generacional*, com un canvi durant la vida d'una mateixa persona, que va iniciar la seva trajectòria lingüística personal amb el castellà, però que s'ha immersit en el català, en considerar-lo com la seva llengua, de forma exclusiva o compartida amb la seva llengua inicial, el castellà; o de manera *intergeneracional*, quan les persones que parlaven castellà amb els progenitors decideixen parlar català amb els seus fills. Però, en aquest capítol, hi trobo a faltar un matis: malgrat tots els avenços, pel que fa l'ús lingüístic la nostra situació encara és molt dual, com indiquen les dades que analitzen Xavier Vila i Natxo Sorolla a l'*Enquesta d'usos lingüístics a la població de Catalunya 2008*, ja que un 42,2 % de la població fa un ús molt ampli del català, mentre que un 43,5 % pràcticament no l'usen i solament un 14,3 % són alternadors (alternen l'ús d'ambdues llengües, d'acord amb els diversos contextos).³

Els cinc darrers capítols, com hem dit més a dalt, s'endinsen en qüestions plenament actuals, i ens ha semblant més oportú centrar l'atenció, breument, en dos aspectes que ens interessa remarcar especialment: les llengües dels estrangers i el concepte de *substitució lingüística*.

3. Vegeu VILA, F. X.; SOROLLA, N. «Els grups segons els usos lingüístics». A: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General de Política Lingüística. *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008: anàlisi. Volum I. Les llengües a Catalunya: coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics* [en línia], p. 138. (Biblioteca Tècnica de Política Lingüística; 8) <http://www20.gencat.cat/docs/Llengcat/Documents/Publicacions/BTPL/arxius/8_EULP_2008.pdf>. [Consulta: 26 de setembre de 2013]. El primer grup és el resultat de sumar el percentatge dels predominants i habituals de català, mentre que el segon ajunta els efectius dels predominants del castellà i els al·lòctons. Els alternadors queden igual.

Les llengües dels estrangers

En bona part, l'autor beu, en aquest novè capítol, de l'esplèndida feina que ha fet el Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades (GELA) per catalogar les llengües que es parlen a Catalunya (a banda del català i el castellà). No obstant això, voldria matisar declaracions com aquesta de Carme Junyent, citada dintre d'aquest apartat: «Mentre el missatge oficial ens adreçava cap al bilingüisme, el nombre de llengües parlades a Catalunya augmentava espectacularment; mentre encara debatem la dinàmica del català i del castellà, pels nostres carrers podem sentir parlar el mandinka, el mapudungu o el mongol; i mentre discutim sobre els drets lingüístics dels grups o dels individus, el tamazight, el quítxua i el panjabi han passat a formar part del grup de llengües més parlades a Catalunya» (p. 136). El matis prové del fet que no només cal catalogar les llengües, sinó intentar esbrinar el seu pes demolingüístic. Des d'aquest punt de vista (el del pes demolingüístic de cada llengua), és ben clar que la situació catalana és d'un bilingüisme matisat (castellanoparlants inicials, un 55,1 % de la població de 15 anys o més; catalanoparlants inicials, un 31,7 %; bilingües inicials, en català i castellà, un 3,8 %; i altres llengües inicials, un 9,4 %, que segons el GELA cal repartir en les quasi tres-centes llengües que s'han catalogat). I d'aquestes llengües *altres*, quin és el pes demolingüístic aproximat de cadascuna? A voltes és difícil de saber, atès que hi ha *llengües ocultes*, però la relació de les onze primeres llengües (a banda del català i el castellà) que ens aporta l'*Enquesta demogràfica 2007* ens en pot proporcionar alguna pista: àrab (119.400 parlants inicials), romanès (102.400), tamazight (87.500), francès (46.700), portuguès (44.700), anglès (33.800), alemany (27.400), rus (29.200), xinès (16.700), urdú (11.200) i panjabi (10.600).

La substitució lingüística

L'autor d'aquesta ressenya és, en bona part, responsable d'haver provocat una polèmica que l'autor del llibre continua. L'origen de la polèmica prové d'una frase que reproduïm: «A Catalunya pràcticament no s'ha produït pèrdua intergeneracional del català o, en altres paraules, no hi ha hagut substitució del català. Per contra sí que hi ha hagut substitució lingüística, però del castellà, a favor, precisament, del català» (p. 157).⁴ L'única manera d'entendre-la és si recordem que el seu autor equipara la substitució lingüística a la pèrdua intergeneracional d'una llengua. Certament, per entendre la situació sociolingüística catalana, necessitem altres conceptes, a banda del de *pèrdua intergeneracional*. Al meu entendre és útil emprar el d'*agregació lingüística de nous parlants* (de llengües altres a l'autòctona). La combinació d'ambdós conceptes és tremendament productiva. Contràriament, no m'acaba de convèncer el que proposa l'autor del llibre, el de *restitució lingüística*, per raons que seria llarg d'explicar.

4. La frase prové d'Albert FABA. «Les llengües a Catalunya», dins Boix, Emili (coord). *Els futurs del català: Un estat de la qüestió i una qüestió d'estat*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2008, p. 37.